

№ 32 (625)
Жнівень 2016 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

bfk.by

У нумары:

- ☞ **Беларусы ў свеце: «Крывічы» з Іркуцка –** стар. 2
- ☞ **Рамяство: рудная справа на Івацэвіччыне –** стар. 3
- ☞ **Новы праект: «Ашмянскія замалёўкі» –** стар. 4
- ☞ **Рэгіён: старонкі мёрскага рамана –** стар. 7–8

Экспедыцыя клуба «Крывічы» ў беларускія вёскі Куйтунскага раёна Іркуцкай вобласці (ліпень 2016 г.)

На тым тыдні...

✓ **13 жніўня** ў Шклове, беларускай «агурочнай сталіцы», прайшло дзясятае Свята агурка. Там можна было пакаштаваць арыгінальныя стравы і запісаць эксклюзіўныя рэцэпты ад мясцовых гаспадыняў, якія ўмеюць плячы аладкі і варыць варэнне з агуркоў, гатаваць агурочны ліманад. Таксама ў праграме фесту было тэатралізаванае шэсце, выступленне творчых калектываў ды інш.

✓ **20 жніўня** ў Дрыбіне прайшоў VI рэгіянальны фестываль народнай творчасці, народных промыслаў і рамёстваў «Дрыбінскія таржкі». Гаспадары фесту сустрэклі дэлегацыі ўдзельнікаў і гасцей з Беларусі, Расіі і Украіны на сімвалічнай мытні, а потым запрашалі наведаць «Мастацкі вернісаж». Там майстры дэкаратыўна-ўжытковай творчасці прадставілі свае вырабы і прапанавалі гасцям паўдзельнічаць у майстар-класах па вырабе сувеніраў з воўны, керамікі і інш. На «Таржковых падворках» можна было ўбачыць прадукцыю, якую вырабляюць арганізацыі, установы і прадпрыемствы Дрыбіншчыны. У «Літаратурнай гасцёўні» ладзіліся паэтычныя

чытанні, там жа адбылося падвядзенне вынікаў штогадовага конкурсу творчых працаў «Славім Дрыбінскі наш край».

Арганізатары фестывалю – аддзел ідэалагічнай работы, культуры і па справах моладзі Дрыбінскага райвыканкама і Цэнтралізаваная клубная сістэма раёна. Фінансуецца творчы праект Еўрапейскім саюзам у межах праекта ЕС/ПРААН «Садзейнічанне раз-

віццю на мясцовым узроўні ў Рэспубліцы Беларусь».

✓ **21 жніўня** ў гарадскім пасёлку Жалудок на Шчучыншчыне пад дэвізам «Голас роднай зямлі» прайшоў **Фестываль кветак**. Ён ладзіцца штолета з 2008 года, галоўныя яго накірункі – развіццё культуры кветкаводства, ландшафтнага дызайну, прыцягненне інвестыцыяў у рэгіён.

У праграме свята былі курсы «Кветкі каля дома»,

«Ландшафтны дызайн», «Міні-садок», «Мара калекцыянера», фотавыстаўкі, модныя паказы, майстар-класы дэкаратараў па стварэнні букетаў, кансультацыі фларыстаў і дызайнераў па афармленні інтэр'ераў з дапамогай кветкавых кампазіцыяў. Таксама ладзілася канцэртная праграма «Летняя рапсодыя» з удзелам народнага ансамбля песні Дома культуры і іншых творчых калектываў раёна.

✓ **21 жніўня** ў Лепелі адбыўся III **Міжнародны фестываль міфалогіі «У госці да Лепельскага Цмока»**, прысвечаны аднаму з самых пазнавальных сімвалаў Лепельшчыны – цмоку. Разам з беларусамі ў

фэсце ўдзельнічалі прадстаўнікі Расіі, Літвы, Латвіі, Індыі, Японіі і Кітая.

Пачалося свята канцэртаў, дзе прагучалі вакальныя варыяцыі ў стылі этнарок і этна-мадэрн ад вядомых калектываў «Relikt», «Vuraj», «Рокаш», «Нагуаль». У гарадскім парку разгарнуліся тэматычныя зоны, дзе можна было больш даведацца пра культуру краінаў-удзельніцаў фесту.

Госці ўбачылі беларускі абрад «Розгары», у час якога дзяўчаты прыбіраюцца русалкамі і водзяць карагоды вакол вогнішча. Дзеці маглі паўдзельнічаць у забаўляльнай выстаўцы-віктарыне «Дзе жывуць міфічныя персанажы?»

Шляхамі Аляксандра Рыпінскага

Alexander Rypinski
сваго ўласнага 1853.

Сёлета спаўняецца 205 гадоў з дня нараджэння слаўтага паэта, фалькларыста і кнігавыдаўца XIX стагоддзя Аляксандра Рыпінскага. Гэтай юбілейнай даце на Віцебшчыне быў прысвечаны шэраг імпрэзаў, падрыхтаваных бібліятэчнымі работнікамі Віцебскага і Лёзненскага раёнаў.

А. Рыпінскі нарадзіўся ў 1811 годзе ў вёсцы Кукавячына Віцебскага павета (цяпер Віцебскі раён). Вядома, што выхоўваўся ён у заможнага дзеда ў маёнтку Стайкі. Сярэдняю адукацыю атрымаў у Віцебскай гімназіі. У 1829 – 1830 гадах вучыўся ў школе падхарунжых у Дынабургу (Латвія), дзе пазнаёміўся з дзекабрыстам Вільгельмам Кюхельбекерам. Рыпінскі стаў удзельнікам паў-

стання 1830 – 1831 гадоў, пасля заканчэння якога эміграваў у Парыж, дзе жыў больш за дзесяць гадоў. Там у 1840 годзе пабачыла свет яго кніга-даследаванне «Беларусь». Менавіта гэтая праца, што змяшчае агляд вуснай паэзіі беларускага народа, і выклікае найбольшую цікавасць у нас, нашчадкаў фалькларыста.

У 1846 годзе Аляксандр Феліксавіч пераехаў у Лондан, дзе вывучаў англійскую мову. Цікавы той факт, што ў Англіі наш зямляк заснаваў уласную кнігарню і друкарню, дзе выдаваў не толькі кнігі іншых аўтараў, але і свае, якія ўтрымлівалі яго ўласныя ілюстрацыі. У 1859 годзе, калі Мікалай I аб'явіў амністыю паўстанцам, Рыпінскі вярнуўся на Віцебшчыну. Спачатку жыў у Кукавячыне, пазней – у маёнтку Страганы (цяпер Лёзненскі раён). Тут ён працягваў

займацца творчай дзейнасцю – працаваў над гісторыяй беларускай літаратуры.

У памяць пра тое, што ў былым маёнтку Страганы некалі жыў і працаваў А. Рыпінскі, цяпер усталяваны памятник каменю. Некалькі разоў на Лёзненшчыне ладзілася абласное свята-конкурс гісторыка-культурнай спадчыны. Сёлета ў бібліятэцы-музеі аграгарадка Кавалі Лёзненскага раёна была праведзеная краязнаўчая вандровка «Шляхамі Рыпінскага». Бібліятэкар Віцебскага раённай бібліятэчнай сістэмы Лідзія Каробкіна падрыхтавала інфармацыйны бюлетэнь, прысвечаны жыццёваму і творчаму шляху А. Рыпінскага. Таксама ў бібліятэках Віцебскага і Лёзненскага раёнаў аформлены тэматычныя паліцы.

Андрэй СТРУНЧАНКА,
вядучы метадыст
Віцебскага АМЦНТ

Сёлета іркуцкія беларусы Алег Рудакоў і Вольга Галанава чарговы раз наведальі сваю гістарычную радзіму. Сустрэча з імі адбылася ў сталічным Літаратурным музеі Пятруся Броўкі, за што А. Рудакоў падзякаваў супрацоўнікам музея: у Мінску так шмат людзей, з якімі хацелася б сустрэцца, расказаць ён, што аб'явіў усіх немагчыма, прасцей сабраць усіх сяброў разам на сустрэчу.

Рудакоў – стваральнік іркуцкай моладзёвай суполкі «Крывічы» і, без перабольшвання, апантаны сваёй справай чалавек. Вольга Галанава – актыўная ўдзельніца суполкі, а яшчэ выдатная майстрыха і здольная спявачка. Спявае яна, канечне, беларускія народныя песні, прывезеныя нашымі землякамі ў Сібір, і не забытыя нашчадкамі колішніх перасяленцаў. Гэтыя песні А. Рудакоў і В. Галанава праспявалі і пад час сустрэчы, а таксама зладзілі майстар-клас па народных танцах, якім навучыліся ў беларускіх вёсках Сібіры.

Алег Рудакоў распавёў пра тое, як з'явілася беларуская суполка так далёка ад Беларусі:

– Увосень 1995 года я надрукаваў у мясцовай газеце «Советская молодёжь» абвестку, у якой заклікаў беларусаў яднацца. У выніку сабралася суполка зацікаўленых людзей. Праўда, зацікаўленні ў кожнага былі розныя. Адзін казаў: а давайце ўсе беларусы будуць хадзіць на паляванне, другі – не, давайце ўсе беларусы будуць вудзіць рыбу! Дарэчы, беларускую мову амаль ніхто, акрамя мяне, не памятаў, аднак усе памяталі нашыя святы – Купалле, Гуканне вясны ды іншыя. У выніку традыцыйныя беларускія святы нас і з'ядналі.

Як можна расказаць пра тое, што адбываецца за шэсць тысячаў кіламетраў ад Беларусі? А. Рудакоў прапанаваў паглядзець відэасюжэты пра святкаванне Купалля, Гукання вясны, Грамніцаў, якія ішлі на мясцовым і федэральным тэлебачанні (а

Алег Рудакоў:

«Прыязджайце да нас у Сібір!»

здымаць беларусаў расійскія журналісты, аказваецца, ой як любяць). Вядомая сярод іркуцянаў і «Беларуская хата» – майстэрня і адначасова месца захавання беларускіх скарбаў у Іркуцку.

Цікавай для жыхароў Іркуцка стала выстаўка традыцыйных беларускіх вырабаў сучасных майстроў – выштых і тканых рэчаў, фібулаў (іх стварае майстар Яўген Кулікоў), вырабаў з гліны, саломкі ды інш. Былі на выстаўцы і аўтэнтчныя рэчы, прывезеныя некалі з Беларусі, якія ўжо сталі рэліквіямі ў сем'ях іркуцкіх беларусаў. А. Рудакоў распавёў, што выстаўка мусіла доўжыцца дзесяць дзён, але так спадабалася і наведнікам, і супрацоўнікам музея, што расцягнулася на паўтара месяца.

З цягам часу іркуцяне «Крывічы» сталі больш ладзіць этнаграфічных вандровак па вёсках, дзе жывуць перасяленцы з Беларусі. Надзвычай цікавай, паводле рас-

На фота аўтара: Алег Рудакоў і Вольга Галанава ў музеі Пятруся Броўкі

На фота з старонкі А. Рудакова ў Facebook: род Пятрусевых з в. Жызнеўка

поведу Рудакова, стала паездка ў вёску Чарчэт Тайшэцкага раёна, за 900 кіламетраў ад Іркуцка.

– Там мы ўпершыню пабачылі на платах, на хатах зоркі і ромбы. Вяскоўцы лічаць іх абярэгамі ад пажараў ды маланак і сцвярджаюць, што без такога абярэжнага сімвала ніхто і хаты цяпер не будзе. Там жа, у Чарчэце, створаны музейчык беларускай культуры, клуб «Крыніцы», нават ёсць самаробная батлейка.

Патрапілі нека ўдзельнікі суполкі «Крывічы» ў вёску Жызнеўка Заларынскага раёна, дзе цяпер жыве шмат прадстаўнікоў аднаго роду. На пачатку XX стагоддзя сюды з Беларусі пры-

ехалі браты Ціхан, Архіп і Карп Петрусі, ажаніліся з беларускамі... Цяпер род Петрусевых (з цягам часу пад уплывам рускай мовы прозвішча змянілася) налічвае каля 240 чалавек.

– Беларускія вёскі адрозніваюцца ад іншых, – падзяліўся ўражаннямі Алег Рудакоў. – Там заўсёды ёсць галоўная вуліца, абавязкова прамая, перпендыкулярна ёй ідуць завулачкі. Перад хатай заўсёды ёсць палісаднік з кветкамі ці рабіна расце.

Было такое, распавёў госьць, што ў адной вёсцы сяліліся перасяленцы з розных мясцінаў, напрыклад, на адным канцы – з Гомельшчыны, на другім – з Віцебшчыны. Дык тады нават дзеўка не магла за хлопца з іншага канца вёскі замуж пайсці, бо ад яе сваякі адрадуцця. Цяпер, канечне, такога ўжо няма.

Зрэшты, на чужыне не пазбегнуць змяшэння розных культурнаў, канстатаваў А. Рудакоў. У тым ліку і не ўсе беларусы ведаюць, адкуль іх продкі, з якіх мясцінаў паходзяць. А нават калі і ведаюць... Выступоўца ўзгадаў размову з жанчынай сталага веку ў адной з вёсак беларускіх перасяленцаў. Жанчына распавяла пра сябе:

– Мая сястра беларуска, а я руская.

– У вас хіба бацькі розныя?

– Не, бацька адзін і матка адна, але сястра нарадзілася ў Беларусі, а я ўжо ў Сібіры.

– Але ж кроў адна!

– Кроў адна, але калі я пашпарт атрымлівала, мне казалі, што я руская, – настойвала на сваім жанчына.

Аднак нават цяпер, праз амаль стагоддзе жыцця ўдалечыні ад родных мясцінаў, нашчадкі колішніх перасяленцаў застаюцца беларусамі – кожны па-свойму. Хто праз далучэнне да культуры дзядоў і прадзедаў, хто па падсвядомым імкненні да свайго, роднага, яшчэ нехта, відаць, па прывычцы. А ў сібірскіх беларускіх вёсках і цяпер, праз столькі пакаленняў, распавёў госьць з Іркуцка, нараджаюцца светлавалосыя дзеці, як і ў нас, у Беларусі.

Ніна КАЗЛЕНА

Капліца фальварка Бердаўшчына

Іўеўчанін Іван Пракопчык, які добра валодае польскай мовай, піша на краязнаўчыя тэмы, некалькі пазнаёміў чытачоў раённай газеты «Іўеўскі край» з невялікім выданнем пад назвай «Вакол свету». Гэтая кніжачка легендаў і паданняў была выдадзена ў 1930-х гадах на польскай мове. У ёй расказваецца пра фальварак Бердаўшчына, які яшчэ з XVII стагоддзя належаў вядомым землеўладальнікам Умястоўскім.

Але мой аповед не пра пасяленне: пабудоваў ад яго

не засталася, а на месцы яго колішняга знаходжання каласіцца жыта, цвіце лён. Цяжка цяпер уявіць, што тут, каля вёскі Сураж Іўеўскага раёна, некалі было паселішча Бердаўшчына.

Пры ўездзе ў фальварак яго ўладальнікі заўсёды будавалі капліцу, дзе мясцовыя жыхары маліліся і ў будзённым дні, і ў святы. Капліцы былі двух'ярусныя, квадратныя па перыметры, з чатырохсхільным дахам. У цэнтры другога яруса – скульптуры. Так, у вёсцы Ліпнішкі (цяпер аграгарадок) ёсць скульптура Ісуса Хрыста,

які нясе крыж, у аграгарадку Геранёны – святы Юзаф з маленькім Хрыстом на руках (тут, у Геранёнах, ёсць можа, адзіная ў Беларусі вуліца, названая ў гонар святога – вуліца Святога Юзафа).

А ў капліцы фальварка Бердаўшчына знаходзілася скульптура Божай Маці, яна была знятая ў часы атэізму і прапала. Цяпер капліца адрэстаўраваная ТАА «Гронема» (дырэктар Ю. Марціновіч), ноччу яна падсвечваецца.

На сродкі гэтага ж прадпрыемства ксёндз касцёла Святога Мікалая ў Геранёнах Дзмітрый Несцер замовіў у Польшчы скульптуры святых. Гэтыя скульптуры размешчаныя ў першым ярусе капліцы, які дэкараваны неглыбокімі нішамі. Сёлета 30 ліпеня біскуп Гродзенскі Аляксандр Кашкевіч асвяціў капліцу.

Давайце ж будзем вывучаць помнікі нашага краю, берагчы іх і памятаць, што мінулае – падмурак будучыні.

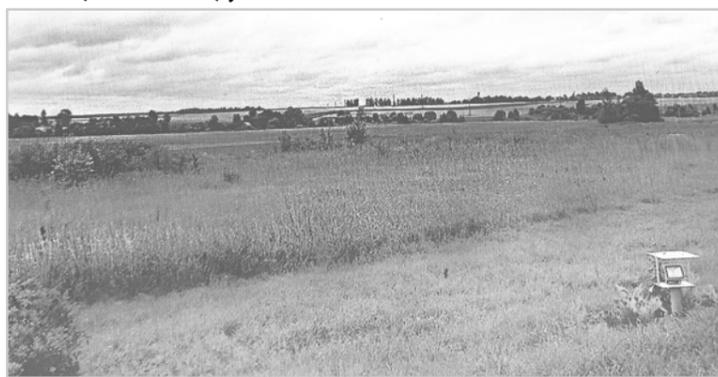
*Алена
СМАЛЯНІЧЭНКА,
аграмястэчка Геранёны,
Іўеўскі раён*

*Св. Антоній з Ісусам
Хрыстом на руках*

Св. айцец Піо

Месца былога паселішча Бердаўшчына

Капліца ў Бердаўшчыне на фота 2000 і 2016 гг.

Дзецьмі мы лавілі карасёў у выемках-сажалках на недалёкім ад вёскі балоце. Вада ў іх была іржавая, рыжа-карычневая. Як, зрэшты, і карасі – рудыя, з чырванавата-залацістым падчар'ём.

Копанкі засталіся з даўніх часоў. Казалі, што мясцовы каваль, вядомы на ўсю ваколіцу майстар, наймаў людзей, якія капалі, дастаўлялі яму балотную руду. А ён ужо выплаўляў з яе жалеза. Калі гэтае балота асушылі, а пасля ўзаралі, то і мы пабачылі цёмнабурыя кавалкі жалезістай руды. З цягам часу яны пакрышыліся, зніклі, але трава на гэтым месцы расла блага, рэдкая, рыжаватая.

Пра тое, што рудная справа ў нашых мясцінах была шырока распаўсюджаная ў сярэднявеччы, сведчаць назвы вёсак: Руда ў Падстарынскім сельскім Савеце, Рудня Быценская, Рудня ў Целяханскім пасялковым Савеце. А яшчэ шматлікія мікратапонімы: Рудаўка (сажалка ў Мілейках), Рудзіцкая Гара (пагорак у Міроніме), Рудніцкае (лес у Краях, балота ў Рэчках), Рудня (поле ў Вольцы), Руднянка (рачулка ў Борках).

Балотную руду шукалі доўгімі жалезнымі шчупамі. Вызначалі глыбіню залягання, плошчу, якую яна займае. Далей вырашалі, у якім месцы будаваць рудню. Руду ж трэба было здрабніць, прамыць, высушыць і толькі тады засыпаць у плавільную печ. Прыдатным месцам для гэтага былі рэчка, возера, лобы іншы вадаём. Для выплаўкі жалеза патрэбен быў лес, шмат драўнянага вугалю, які даваў высокую тэмпературу, а для гэтага падыходзіў спелы хваёвы лес. Ставілі ў пушчы буды, дзе перапрацоўвалі драўніну. Буднікі займаліся смалакурэннем, гонкай дзэгцю, шкіпнару, выварваннем паташу і, вядома, выпальваннем вугалю. Тапанімічныя назвы, галоўным кампанентам якіх стала слова «буда», адзначаныя намі ў вёсках Аброва, Гутка, Хадакі, Сялец, Корацын. А ў Актах Віленскай

археаграфічнай камісіі (том 36, стар. 368, 1582 год) яшчэ ёсць звесткі, што «слуга... который в той пущы Житлинской буды пилнует... у того Гаврилы коня з санми... пограбил».

27 чэрвеня 1711 года Ян Казімір Сапега аддае ў заставу фальварак Руду за 30 тысячаў срэбных тынфаў Андрэю Падольцаву. У інвентары, складзеным з гэтай нагоды, адзначаецца: «Даем и

Новы крок зрабіла жалезаплавільная вытворчасць, калі ў шыхту пачалі дабаўляць вапну. Якасць жалеза значна палепшылася. Шмат дзе ўзводзілі металургічныя печы большай прадукцыйнасці. У 1796 годзе ў вёсцы Рудня, што на Целяханшчыне, у тыдзень перапрацоўвалі да 83 чанаў шыхты. Доменную печ абслугоўвалі майстар, запрошаны з мястэчка Вішнева, і два

Рудная справа на Івацэвіччыне

дал ему (г. зн. Андрэю Падольцаву. – А.З.) фольварок Руду з дубровами, и з болоты, и з рудами, з которых железо добывают». І далей: «Озеро з млыном и рудною на реце Кгривде».

Балотныя руды ўтрымлівалі да паловы жалеза, але недасканаласць вытворчага працэсу (вельмі цяжка было трымаць высокую тэмпературу, каб пазбавіцца ад усіх шкодных дамешкаў) не дазваляла атрымліваць якасную сыравіну. Ужо ў кузнях рамеснікі метадам гарачай коўкі даводзілі жалеза да ладу. Уражвае асартымент вырабаў сярэднявечных майстроў. Гэта найперш кавальскія інструменты: клешчы, кавадлы, зубілы, малаткі, прабойнікі; земляробчыя прылады працы: сашнікі, матыкі, сярпы, косы; разнастайныя інструменты для апрацоўкі дрэва: сякеры, долаты, свердзелы, цёслы, пілы, цвікі; прадметы бытавога і гаспадарчага прызначэння: замкі і ключы да іх, нажы, нажніцы, вілы, чапалы. У кузнях рабілі зброю і рыштунак для конніка і верхавога каня. Кавалі ж забяспечвалі самімі патрэбнымі рэчамі і вакольні люд.

яго памочнікі-плавільшчыкі. Чыгун варылі двойчы на суткі. Атрыманы метал вылівалі ў загадзя падрыхтаваныя формы для адлівак, частку чыгуну пераплаўлялі ў жалеза ў так званых фрышэрках. Здабывалі руду ва ўрочышчы Рудніцкае. Для мясцовых жыхароў гэта была добрая нагода зарабіць жывую капейку: накапаць, раздрабіць, прамыць, высушыць і завезці падрыхтаваную руду на засыпку ў чан, ці кубел, каштавала 5 злотых. А гэта былі на той час немалыя грошы, за іх, для прыкладу, можна было купіць авечку.

У 1819 годзе нямецкі падарожнік Іахім Бушмер, які наведваў Палессе і ў тым ліку і Рудню, адзначыў у сваім дзёніку: «У вёсцы недалёка ад карчмы я пабачыў разваліны фабрыкі па перапрацоўцы жалезнай руды. Руда здалася мне багатай на жалеза, але я не мог даведацца, чаму распрацоўка яе спынілася». На гэтае пытанне адказвае Аркадзь Смоліч у сваёй вядомай кнізе «Географія Беларусі»: «Прычынаў упадку гэтае прамысловасці дзве: а) лясное паліва падаражэла і ня было рахунку яго

паліць у гутах і б) тое, што з балотнае руды пры тагдышнім спосабе выплаўкі выходзіла зялеза з вялікаю домешкаю фосфару (бо фосфару шмат ёсць у самой балотнай рудзе – вівіаніце), і з гэтае прычыны было яно крохкае, а ў кожным разе не вытрымлівала конкурэнцыі з прывозным зялезам».

Аб гэтым піша і Зяленскі ў сваіх «Матэрыялах для геаграфіі і статыстыкі Расіі, сабраных афіцэрамі Генеральнага штаба Мінскай губерні», выдадзеных у 1864 годзе: «У некаторых месцах і цяпер выплаўляюць жалеза з балотнай руды; жалеза гэта вельмі нізкай якасці і прадаецца на месцы ў выглядзе нарогаў, лемехаў, падкоў ды інш.».

13 чэрвеня 1842 года, у дзень пакутніцы Аўгустыны, на кірмашы ў Косаве яўрэй Давід Есялевіч у сваёй «жалезнай лаўцы» прадаваў «замкі слупкія, лыжкі навагрудскія, нажы шарашоўскія, сашнікі валожынскія, сякеры з вёскі Руда Слонімскага павета памешчыка Сяклецкага». Але ўжо было шмат металічных вырабаў польскага і рускага паходжання.

Калі на пачатку XIX стагоддзя эстэтыка жыцця і культавых збудаванняў значна ўзрасла, кавальскія вырабы набылі важнае значэнне ў іх аздабленні. З'яўляюцца ажурныя рапшоткі, балконы з фігурнай агароджай, вароты, крыжы, алтарныя перагародкі, завесы, ручкі, замкі ў дзвярах. І нават калі імклівымі тэмпамі пачала развівацца ліцейная вытворчасць, попыт на залатыя кавальскія рукі ніколі не змяншаўся.

Прыгледзьцеся да прадметаў даўніны: куфраў і скрыняў, крыжоў на культавых збудаваннях і на могільках, дзвярных клямак, завесаў, аковак калёсаў, саней, брычак – ад іх вее цеплынёй чалавечых рук. А пачаткам усяму былі балотная руда і рудні...

*Алесь ЗАЙКА,
в. Заполе
Івацэвіцкага раёна*

Стагоддзі Беларускай Культуры

Новы сумесны праект рэдакцыі раённай газеты «Ашмянскі веснік», Ашмянскага краязнаўчага музея імя Ф.К. Багушэвіча, грамадскага

аб'яднання «Беларускі камітэт Міжнароднай Рады па помніках і мясцінах (ICAMOS)», да якога далучаецца «Краязнаўчая газета»

«Ашмянскія замалёўкі. З запаснікаў памяці...»

Пад такой назвай рэдакцыя раённай газеты сумесна з краязнаўчым музеем імя Францішка Багушэвіча і грамадскім аб'яднаннем «Беларускі камітэт ICAMOS» распачынаюць свой чарговы праект. Да яго рэалізацыі падштурхнула манаграфія грамадскага дзеяча, публіцыста і краязнаўцы Чэслава Янкоўскага «Павет Ашмянскі» (лістапад 1895 г.).

Слова Аліне САНЮК («Ашмянскі веснік»):

«У Год культуры, а таксама ў год святкавання нашым горадам свайго 675-годдзя мы вырашылі звярнуцца да жыхароў Ашмяншчыны з просьбай “зазірнуць у запаснікі сваёй памяці” і падзяліцца на старонках раённай газеты сваімі ўспамінамі, успамінамі сваіх родных і блізкіх пра гістарычны цэнтр Ашмянаў (рыначную плошчу, касцёл, царкву, сінагогу, іншыя будынкі), якія праз гады могуць быць бясследна страчанымі. Мы спецыяльна не абмяжоўваем вас у часе, бо нават учарашні дзень – гэта ўжо гісторыя. Між тым, вы і самі добра разумееце, што каштоўнасць вашых успамінаў павялічваецца з углыбленнем у ХХ стагоддзе. Мажліва, узноўленыя ў вашай памяці падзеі і факты стануць яшчэ адной, раней няўзгаданай старонкай у летапісе нашага старажытнага горада».

Прапануем увазе чытачоў уступнае слова да першай часткі манаграфіі Чэслава Янкоўскага «Павет Ашмянскі»

Не для таго, каб дагадзіць уласнай амбіцыі, або неўласцівай мудрагелістасці, узяўся я за гэтую працу, якая пераўзыходзіць мае мізэрныя сілы і здольнасці. Я толькі рашыў скарыстаць удалы збег акалічнасцяў і жыццёвых магчымасцяў, якія далі мне доступ да крыніцаў, глыбока схаваных у напалову збуцьвелых сямейных архівах маіх землякоў і суседзяў. Мне здавалася справай карыснай уратаваць ад канчатковага знішчэння некалькі фактаў, датаў і прозвішчаў, якія захаваліся на пергаментных і аркушах паперы, не крапнутых рукой прафесійных даследчыкаў. Калі я пільна, з замілаваннем разглядаў многія рарытэты, дзе-нідзе старанна захаваныя, але найчасцей закінутыя дзесьці на гарышчых у заплеснелых скрынях, перад маімі вачыма ўваскрасалі старадаўнія падзеі і тыя, што налічваюць некалькі стагоддзяў, звязаныя з маім родным ку-

точкам зямлі і домам, пад дахам якога нарадзіліся мае дзяды і я сам на гэты свет з'явіўся. Па чарзе ўваскрасалі постаці, мноства якіх на працягу гадоў і стагоддзяў жыло ў нашай мясцовасці паміж Жодзішкамі і Налібоцкай пушчай, паміж каралеўскімі Меднікамі і Валожынам. Калі я глядзеў на гэтыя «аўтэнтыкі», арыгіналы, мне здавалася, што я непасрэдна дакранаюся да гістарычных падзей гэтай зямлі і гэтых людзей больш, чым я даведаўся пра іх з друкаваных кніг гісторыкаў.

Потым я адклаў убок усё тое, што было напісана раней пра гісторыю Ашмяншчыны, сказаў сабе, што паверу толькі сапраўдным дакументам. Пачаў перапісваць, парадкаваць, групаваць сабраны сыры матэрыял. Такім чынам паўстала частка невялікай, першая частка працы, якая, калі хоць сілы і дазваляць абставіны, ахопіць абшар Ашмянскага павета ў яго сённяшніх

Чэслаў Янкоўскі

межах. У гэтай працы няма ніводнага факта, ніводнай даты, ніводнага прозвішча, якога я не ўзяў непасрэдна з арыгінальнага дакумента, вернутага потым уладальніку, або з таго, які быў у маёй уласнасці. Тое, што той ці іншы факт, дата або прозвішча не супадаюць з думкай Балінскага, Нясецкага або каго-небудзь з супрацоўнікаў «Слоўніка гістарычнага», не мая віна; што які факт, дата або прозвішча не адпавядае агульна прынятай сямейнай ці судскай традыцыі, не мая віна. Справа не ў тым, каб мае даследаванні адпавядалі папярэднім даследчыкам гісторыі Ашмяншчыны і ашмянскіх людзей, я не імкнуўся паўтараць чыёсьці бачанне, толькі хацеў сцісла, шчырай, асновай на сапраўдным матэрыяле праўды.

Ашмянскі павет, які займае прыблізна сёмую частку Віленскай губерні, губерні, большай на тысячу квадратных кіламетраў за цэлую Швейцарыю, мае абшары ў сто дваццаць пяць квадратных міляў. Каб зашыць гэтую вялізную канву, шывок за шыўком, датамі і прозвішчамі, спатрэбілася больш за дзесяць тамоў, але на гэта не хопіла б мажлівасцяў, улічваючы частыя прагалы ў зруйнаваным, панішчаным, пагубляным дакументальным матэрыяле. Я быў вымушаны абмежавацца

ўлікам большых паселішчаў, плошчай прыблізна да дзесяці валок, не ўпамінаючы фальваркі, засценкі і асады, за выключэннем тых, гісторыя якіх мела ў сабе асаблівую цікавасць. Чаму я ў гэтай працы не выказаў спачатку агульнага погляду на цэлы павет, але найперш звяртаюся да дэталю, адказаць проста. Бо каб адным позіркам ахапіць цэлае, зразумець яго, у ім зарынтавацца, трэба спачатку зразумець дэталі і асобныя часткі гэтай цэласці. Тады няхай мне будзе дазволена ў апрацоўцы гэтага матэрыялу ісці след у след за паступовасцю ўласнай працы, значыць, ад дэталю перайсці да цэлага і толькі пасля гэтага закончыць працу агульным поглядам на павет, бяручы пад увагу ў шырайшым фармаце і яго мінулае, і ўсё тое сучаснае, што мае значэнне для маёй працы. У заключным раздзеле апошняй часткі знойдзецца вялікае месца і на дадатковыя звесткі, і на статыстыку, і на тлумачэнні.

У асобным раздзеле я хацеў сабраць і разам апісаць тыя падзеі шырайшага значэння, у час якіх у Ашмянскім павеце адбыліся найважнейшыя гістарычныя падзеі.

Цяпер найпільнейшым з'яўляецца імкненне спяшацца, каб уратаваць нечепаны матэрыял ад незваротнай згубы. Няхай мне будзе даравана тое, што я імкнуся аддаць у друк гэтую першую невялікую частку распачатай працы. Мною кіруе самае гарачае жаданне зберагчы ад знішчэння гэты сціплы збор матэрыялаў, таксама як стымулам да пачатку гэтай працы было гарачае жаданне ўратаваць ад забывання ўсё, што напісана на старонках гэтай кнігі. Няхай мяне не папракаюць, што я часам адступаю ад загалова, што не заўсёды дакладна прытрымліваюся асноўнага

кнігі і кніг, што будучы выдадзены пазней, памясціць усё, што не патрапіла пад увагу прафесійных даследчыкаў, усё тое, што ад згубы ўдасца ўратаваць, а што калі не для шырокага кола, то для нас, ашмянцаў, будзе мець нейкую вагу і цікавасць.

Калі з часам здарыцца так, што нехта з вучоных, гісторыкаў нашых будзе шырай разбірацца і звернецца да найдрабнейшых дэталю ў цяперашнім зборы матэрыялаў, прываблены толькі аўтэнтчнай дакладнасцю ўсяго, што тут сабраў, – гэта будзе вышэйшай заслугай і ўзнагародай за шматгадовую мазольную працу.

У гэтай працы я карыстаўся толькі ў нязначнай ступені матэрыяламі друкаванымі (найменей са «Слоўніка гістарычнага», бо там пра Ашмянскі павет змешчаны толькі скупыя драбніцы). Чытач сам лёгка знойдзе сляды тых падзей, якія я стараўся растлумачыць, што браў з другіх рук, звязваючы пазіраныя з розных крыніцаў матэрыялы.

Уся аснова гэтага першага тома абапіраецца выключна на змест старых «рарытэтаў», якія знаходзяцца ва ўласнасці маёй (напрыклад, усе дакументы, якія тычацца Солаў і сям'і Пазнякоў), або з прыемнасцю дадзеныя мне. Чаргова або аднойчы карыстаўся арыгінальнымі рукапісамі, якія цяпер захоўваюцца ў Кушылянах, у Свілуўцы, у архівах касцёла Гальшанскага, у Пашкішках, у Болтупе, у Рамейкішках, у Табарышках (збор незвычайна вялікі і старанна захаваны), у Яхімаўшчыне, у Вішневе, у Сурвілішках, у Багданаве, у Бянюнах, у Доржах, у Навасёлках, у Кушылянах, у Бярвенцішках, у Дзяраках, у Бяніцы. У тым ці іншым двары знаходзіліся дакументы пра паселішчы, адкінутыя далёка, якія раней былі адным цэлым; знайшліся незразумелыя для

Ілюстрацыя з кнігі Ч. Янкоўскага: касцёл Св. Міхаіла

сюжэта, бывае, што адступаю ад тэмы, заглыбляюся ў ашмянскую рэчаіснасць і дэталі, якія нібы і не маюць сувязі з нейкай гістарычнай падзеяй, апісваю часам які-небудзь пейзаж, прыводжу для прыкладу ўрываак з дзённіка або апісанне сувеніра ці што-небудзь з этнаграфіі, нават анекдот ці характэрную дробязь. Буду рады пад вокладку гэтай

мяне збегам акалічнасцяў, заблуканыя далёка ад месцаў, да якіх адносяцца (напрыклад, паперы Граўжышскіх). Цытаваць аднолькава кожнай звесткі было б не цікава, я мусіў абмежавацца матэрыяламі з найважнейшых крыніцаў...

Чэслаў ЯНКОЎСКІ

Паляны, лістапад 1895 г.

Пераклад з польскай Яніны ЧАПЛІНСКАЙ

Беларускі першадрукар з берагоў Тэмзы

Якіх першадрукароў ведаеце вы? Францыск Скарына, Іван Фёдараў, Васіль Цяпінскі... Але хто чуў пра «англійскага» першадрукара беларускага паходжання? Не, не чулі. Менавіта пра яго вы дазнаецеся далей.

Гісторыя ведае імя аднаго англійскага першадрукара, звязанага з нашымі землямі. Звалі яго John Lettou (Джон Літаў). Усе гісторыкі аднадушна ўпэўненыя, што Джон прыехаў у Брытанію з іншых мясцінаў. Паводле традыцыі таго часу, прозвішча чалавека паказвала на яго паходжанне. У сярэднявечнай Англіі слова Lettou абазначала Вялікае Княства Літоўскае. З гэтай прычыны Джон Літаў (у перакладзе Ян Ліцвін) з'яўляецца нашым земляком.

Біяграфічных звестак пра нашага суайчынніка да пераезду ў Брытанію амаль няма. У спісах выпускнікоў Празскага ўніверсітэта (яго таксама скончыў Францыск Скарына) можна ўбачыць шэраг землякоў. З дваццаці

імянаў беларусаў тры называлі сябе Янам і адзін – Joannes з Полацка. Цалкам верагодна, што адзін з іх быў якрам Джон Літаў.

Ян Ліцвін пачаў асвойваць друкарскі станок прыкладна на чвэрць стагоддзя раней за агульнавядомага Францыска Скарыну. Гэтым Ян займаўся ў далёкім Лондане, дзе ў 1480 годзе надрукаваў «Questiones super XII libros metaphysicae» («Разважанні пра дванаццаць кніг з метафізікі»). Другая кніга выйшла хутка, праз год. Яна мела назву «Thomas Wallensis super Psalterium» («Каментары да псалмоў»). Фундатарам абедзвюх кніг быў Уілі Уілк.

З 1481 года Джон Літаў аб'ядноўваецца ў саюз з іншым друкаром – Вільямам Мехлінскім. Кампаньёны адкрываюць сваю новую друкарню непадалёк Вялікай царквы Усіх Святых (у той час царквавак з такой назвай было некалькі. З гэтай прычыны дакладнае месцазнаходжанне друкарні невядо-

мае). А самым значным творам аўтараў з'яўляецца «Tenores Novelli» – гэта класіка юрыдычнай англійскай літаратуры, аўтарам якой быў вядомы на Альбіёне юрыст Томас Літлетан.

З 1483 года імя нашага земляка знікае з небасхілу друкароў. Далейшы

лёс англійска-беларускага першадрукара невядомы, але мяркуецца, што ён з'ехаў з Лондана.

Павел ХАВАНСКИ

(Паводле выдання краязнаўца Вілейшчыны «Волат»)

(Заканчэнне артыкула. Пачатак у № 31)

На Асіповічыне знаходзіліся ці знаходзяцца таксама два паселішчы з назвай Краснае (Чырвонае). Адно на Бярэзіне, недалёка ад мяжы з Бабруйскім раёнам (існуе да сёння); другое – на рэчцы Каменцы, за 1 км ад узгаданай раней вёскі Цэзарава і трохі вышэй па цячэнні ад урочышча Белае (зараз не існуе).

Урочышча Краснік у тым жа Каменіцкім сельсавеце – гэта лес у накірунку з Каменічаў да вёскі Асавец. Урочышча з такой жа назвай ёсць на левым беразе Пічы, насупраць вёскі Слупішча (Дараганіўскі сельсавет).

Красная горка існавала злева ад дарогі з Малой Гарожы ў Брыцалавічы, амаль насупраць Святога возера, у 1970-х гг. горка разбураная кар'ерам. А. Руды з Малой Гарожы казаў, што і ў 1950-х гг. Чырвонай горкі не мінала ніводнае сельскае вяселле – абавязкова там спыняліся і выпівалі.

Красная рэчка бярэ свой пачатак каля вёскі Тарасавічы Карытнянскага сельсавета, упадае ў Піч каля вёскі Гарадзішча Глускага раёна.

Красны ручай – цяпер перасохлы левы прыток Сіняй ракі, упадаў у яе вышэй вёскі Пратасевічы.

У раёне таксама ёсць рэчка Сіняя, якую звычайна завуць Сінька. Сіні колер у старажытнай міфалогіі злучаўся з культам продкаў. І сапраўды – уся даліна Сіняй-Сінькі, пачынаючы ад месца ўпадзення ў раку Свіслач да яе вытокаў, насычаная археалагічнымі помнікамі: селішчамі і могільнікамі каменнага, бронзавага, жалезнага вякоў і эпохі феадалізму.

Адзін з прытокаў Сінькі ў XIX ст. зваўся Крадучка ці Крадучка. Гэтую назву можна вывесці ад слова «крады» – вогнішчы для спальвання нябожчыкаў. Летапісец Нестар у «Аповесці мінулых часоў» пісаў пра краду так: «И по семь створяху краду велику и възложяху на краду мертвеца и съжигаху его».

Адзін з вытокаў рэчкі Сіняй знаходзіцца недзе на паўднё-

вым беразе возера Грымячага – на мяжы Пухавіцкага і Асіповіцкага раёнаў. Возера гэтае мае яшчэ адну назву – Чорнае. У міфалогіі многіх народаў чор-

рэчцы Гарожы, на роўнай адлегласці ад Вялікай і Малой Гарожы.

Мясцовыя жыхары лічылі, што нейкі чорт-аднаасобнік

у Асіповіцкім раёне ёсць урочышча Шведскае балота, яно месціцца прыкладна за 1 км на паўднёвы захад ад вёскі Нава-сёлкі (Свіслацкі сельсавет).

Легенды, вядома, на пустым месцы не ўзнікаюць, але з чым было звязанае гэтае паданне, можна толькі здагадацца. Можна, тут замешаны Волас, бог жывёлагадоўлі і гандлю (між іншым, цымяныя ўспаміны пра «валоў» захаваліся ў крынкаўскіх старажылаў і да сёння).

Камяні з легендай былі і ў вёсцы Мязовічы. І Цвірко, ураджэнец вёскі Вязаўніца, расказаў нам, што панская кантора ў яго роднай вёсцы была складзеная з камянёў, якія маюць на сабе нейкія знакі. Праўда, тут таксама «прывязаныя» ўсюдысныя французы.

Праскоўя Еўдакімовіч (1913 г.нар.) з вёскі Пратасевічы на пытанне, чаму курганы шведскія, расказала такую легенду.

«Быў такі швец, і пайшоў ён ваяваць і пабраў сабе ўсю зямлю... (старая ўпартка звала заваёўніка ў адзіночным ліку – «швец», нягледзячы на ўсе датковныя пытанні, у множным ліку «швец» ператвараўся ў «яны»). І няма як стала жыць, голад быў вялікі, бо пойдзе жнейка ў поле жаць, а швец за ёй і бяжыць... А потым Бог за гэта на іх раззлаваўся і ім розумы памяшаў. І не маглі яны добра на каня сесці, а садзіліся задам наперад. І тады пабілі іх усіх. А здаровыя ж яны былі – калі капцы разбурылі, галёнкі панаходзілі, васьм'якія» (бабка шырока развяла рукамі). Гаворка ішла пра разбураныя пры будаванні ў 1936 г. так званай «Слуцкай кальцавой» чыгункі курганы, што стаялі на месцы сучаснага новага мікрараёна каля чыгуначнага прыпынку «Пасёлка Савецкі».

У кургане, што знаходзіўся каля разбуранай панскай сядзібы ў Лочыне, на беразе Лочынскага возера, на думку старажылаў, пахаваныя інсургенты 1863 г. – так ім казаў некалі ксёндз з мясцовага касцёла, разбуранага разам з маёнткам і курганам. У 1920-х гг. жыхары Свіслачы таксама лічылі, што курганы на Крыва-вым ручаі каля вёскі Карма (Свіслач) – магільні польскіх паўстанцаў.

Юрый КЛЕВАНЕЦ,
Алег ВАРАНЕНКА

Містычныя тапонімы нашага краю

Урочышча Бездань на р. Бярэзіна, дзе «правалілася царква»

жыў некалі ў возеры Страшным, якое знаходзіцца пасярод Татаркаўскага тарфяніка. Калі адзін мужык зімой праз лунку паспрабаваў памераць жэрдакй глыбіню возера, то зпад лёду пачуў голас: «Не мер жэрдкаю, мер галавою!», пасля чаго спалохаўся і ўцёк.

Пра французаў, шведаў і палякаў

Увогуле, навукоўцы лічаць, што ў народнай памяці падзеі захоўваюцца не больш за чатырыста гадоў. Менавіта таму пагалоска прыпісвае французам і шведам да старажытнасцяў – робіць іх сведкамі часоў, калі ўвогуле не было ні Францыі, ні Швецыі.

Акрамя «шведскіх» курганоў

ны колер устойліва злучаўся з нячыстай сілай. І сапраўды, пра Чорнае возера існуе легенда, што вельмі нагадвае міфы пра змаганне «белых» і «цёмных» сілай.

«На беразе Грымячага (яно ж Чорнае і Чортава) возера некалі стаяў замак, а ў ім жыў злы пан. Людзі, звяры і птушкі баяліся набліжацца да таго замка. Адночы, у дрэннае надвор'е, у замак прыйшоў падарожнік-чараўнік і папрасіўся на начлег. Яго пусцілі, але за гэта пан зрабіў жорсткі разнос сваім слугам. Госць заступіўся за служак, тады пан закрычаў, каб той прыбіраўся з хаты. «Я пайду, – сказаў чараўнік, – але на тваёй хаце будзе закліцце. Праз тры дні твая дачка будзе гатаваць ежу і паб'е яйка. Тады пачнецца навальніца, а твой замак праваліцца пад зямлю».

Усё так і здарылася. Замак праваліўся, а на яго месцы разлілося Грымячае возера. Яно бяздоннае, таму што мужыкі мералі жэрдкамі глыбіню, але не дасталі да дна».

На мяжы Асіповіцкага і Чэрвеньскага раёнаў працякае Чорная рэчка – прыток Балачанкі, якая ў сваю чаргу з'яўляецца прытокам Свіслачы. Магчыма, менавіта яна ў сярэднія вякі мела назву «Чартоўка». Урочышча Чорная града знаходзілася недалёка ад вёскі Макаўе, пад час Другой сусветнай вайны там была партызанская база. Старажылы вёскі Лочын звалі гэтую граду «Чортавай» і казалі, што яе насыпаў чорт за адну ноч, але пачуўшы пеўняў, уцёк, не скончыўшы працу.

Прыкладна за кіламетр ад вёскі Цэзарава Каменіцкага сельсавета, у накірунку да вёскі Прыцерпа пачынаецца Чорны лес.

Чортаў мост стаяў некалі на

Барада

Дажынаюць жыта ўжо паследняя, прыносяць цвятоў, дзе ў каго назрываюць. Яны ўжо нас пасылаюць, дзяцей: «Бараду сёння будам віць». Етыя сажнуць каласкі, паложачь пад бараду. Ета кругла аставяць. Дажалі, напрымер, і астаўляюць паследняя на ражку. І возьмуць краснай лентачкай, штоб толькі краснай, абвяжуць зверху. «Баб, а для чаго красная?» – «Штоб ніхто рукі не парэзаў. Краснай лентай, штоб кроў не пралілась нічыя». І барада стаяла на поле. І ўкрасяць да самага верху цвятамі. І яшчэ астаўлялі другую. Пад бараду дзелалі вянок. І бяруць тэй вянок, прыносяць прэседацелю: «Вот мы на бараду іздзелалі вянок, а вы на бараду дайце гасцінец». [А як было раней, да калгасаў?] Прыносяць бацьку і матцы. Жне матка і баба, а маленькія памагаюць бараду дзелаць. Ета вялікі празнік. Бараду дзелаюць і счас ужо прыносяць бацьку. А бацькі нет, дак у нас дзед быў, Майка – Мішка, дак ён у Амерыцы быў, нясом: «Дзед Майка, паглядзі, мы бараду нясом!» – «Падаждзіця!» Счас пойдзя, лусцінку хлеба вынося і кажа: «Вот вам за бараду! Нясіця пастаўце ў Куце». І яна на Куце стаіць. Зімуя.

Бараду, як усё жыта сажнуць, дак дзелалі бараду і ў калхозі. А тады нясуць прыдсідацелю. А так дома прынясуць тую бараду. Ужо стаіць яна: адна на агародзі, а другую ў хату прынясом. І кала ікон паставім. І яна ўся ў цвятах, кругом, як кудзеля, у цвятах. Дзелаім красіва. Матка наша паказывала нам і сама дзелала. З усякіх цвятоў. Тады рожа (ружа) была, бальшыя цвяты – і розавыя, і белыя, і жоўтыя – усякія бальшыя цвяты. Я, напрымер, жну паласу, брыгадзір скажа, ён зная аб'ект, сколькі там асталася: «Сёдни ў нас абжынкі». Васількоў нарвом, зрання панарываіма. Ціпер чось васількоў німа, травяць усі травы. А то васількоў, чыстацел нарвом... Знаіма, што сёдни ўжо бараду будзім весць. Брыгадзір прыходя: «Ну, звіла ты бародку на сваёй паласе?»

[Тое, што дамоў прыносілі, таксама казалі, што барада?]

Да. Барада. Усё раўно – барада. І ў калхозі прынясом. У канцэлярыі стаіць яна да новых венікаў.

[«Да новых венікаў» – гэта як?]

Чাগось калісь гаварылі: «Будзя стаяць, пакуль новыя венікі парастуць. Пакуль – вісна». І яна стаіць, тады ўжо прыбіраюць.

[А хто так казаў: «Да новых венікаў»?]

Усі казалі: «У нас будзя стаяць да новых венікаў. Пакуль новыя венікі рэзаць». [Так толькі на бараду казалі?] Ну, і так што-нібудзь, яны гаварылі. Я знаю, што матка наша без канца. Калісь спім, яна бу-

дзя, гаварыць: «Падымайціся, а то да новых венікаў будзіця спаць: не разбудзі вас!»

А бараду – верх сажнеш, штукі два пад ніз паложыш каласкі, а то разнымі тряпачкамі і цвятамі. Толькі жыта. А пшаніца і ячмень не.

Залом

Усё калісь казалі, як ідзе жыта заломаная: «Мацер Божая, хто заламіў, той ніхай і разломе!» Выжыналі той залом і набак кідалі.

Гаварок, гаварок,
Малады Генадзіў.
А ён верны гаварок.
Ці даўно ж-та тваю да маладую Людмілу

Серы воўк у лес павалок,
Павалок, павалок
Цераз цёмны лясок,
Толькі чутны галасок.
Ой, не тукайця ж вы,
Да добрыя людзі,
Ой, ніхай ён валачэ.
Ой, як выкачуя
Да й бочку мядочку,
А другую віна.
Ой, што бы ж мая красная дзевачка
Да й здаровенька была.
Ой, што ж бы яе да ліцо белая
Ад сонца не загарэла.
Ой, да што ж бы яе да буйная галоўка
Ад жары не забалела.

Ой, я рана змагла ўстаць,
Пашла ў поле жыта жаць,
Як пашла я жыта жаць,
У баразёнку лягла спаць,
Баразёнка вузёнка, я ж не ўмясцілася,
Была ночка каротка, я не выпалася.
А дзя ўкарачу, сабе к ночы прытачу.
Я не буду жыта жаць,
у баразёнкі буду спаць.

Як ідзець жа мой Мікіта,
на ём серая світа,
І пытая ў міня, чаго жыта не сжала.
Вутрам нічога не ела
і галоўка забалела,
І снапочык я нажала
і пад галоўку паклала,
І павер мне, я не чула,
як на снапочку заснула.
Узяў жонку за руку
і хацеў весць яе ў рыку.

– Не тапі мяне, Мікіта,
заўтра я сажну ўсё жыта.
Заўтра на жыта прышла,
сільна я ўтамілася.

Ой, я лягу на снапочык,
атдыхну я хоць часочык.
На снапочык прылягла,
не чула, як заснула,
А пачула я скрозь сна,
як грымела ўжо граза.

Вецер жыта паваліў,
дожч колас ужо ўбіў.
Ой, што я нарабіла,
я дзяцей угаладзіла.
У баразёнкі пракачалась
і без хлеба я асталася.

Ой, Мікіта дарагі, скарэй каня запряжы,
Ты коніка запряжы і ўсё жыта запашы,
А на будушчыя лета
Мы ўдваём сажнём усё жыта ета.
Вот ідзець жа Мікіта,
на ём серая світа,

Сустрыкая Васіля, нясе ваду да двара.
Ён пытае Васіля: «Якая жонка ў цябя?»
Васіль яму атвячая:

«Мая жонка залатая,
То спіць, то ляжыць,
а да стала бягом бяжыць,
А як дзела загадаеш,
то з агнём яе шукаеш.

Сам я печку патаплю,
сам я дзетак накармлю,
Сам я жыта пажаў,
сам снапочкі абвіаў».

«У мяне тожа жонка такая,
ад работы ўцякая,
Пойдзя ў поле жыта жаць,
у баразне дзень будзя спаць.
І найшла граза бальшая,
усё жыта паплутала,
Я ўсё жыта прыпахай,
дажы зёрнышка не ўзяў.

Як з такімі жонкамі гарываць,
лучшэ іх папрадаваць.
На базар іх павязём,
морды сажай нацяром,
Скажым, дзень і ноч працуюць,
дажы морду не ўмыюць,
Дорага прасіць не будзім,
з галавы скарэй іздзім,
А прададзім хоць за рубля,
ліш бы дома не была».

Легенда пра колас

Калісь баба наша казалі. Былі каласы: такая во саломка, а ета ўсё – колас. Такі бальшы. Бог прышоў, сказаў: «Мала з вас...» Пцічкі лятаяць, мы ж адганяім. У міне калісь проса, дак усё стаяла, я і варону дохлаю вешала, яны п'юць еты

Занісаў
Генадзь ЛАПАЦІН

(Друкецця паводле кнігі «Варвара
Грэцкая як з'ява беларускай народнай
культуры»)

Уладзімір ВЕРАМЕЙЧЫК

Каралева Палесся

Я Прыпяці выток і вусце,
Яе пачатак і працяг.
Яна ніколі не адпусціць
Цябе з мхурынкай у вачах.
Як дываны, лугі раскіне,
Падорыць небу сваю сіль
І рыбы на кручок накіне
На юшку царскую усім.
Раўнуюць к Прыпяці нас жонкі,
Мы ж ёю трызнім па начах.
Нам сніцца плёскаць
хваль гамонкіх
І вогнішча гаркавы пах.
Стагі вартуюць бераг левы,
На правым – вецер голле гне...
Плыве Палесся каралева
Усны мае, удні мае.

На Палессі ёсць мясціна –
Барбароў,
Ды не там мая хаціна
Між бароў.
Выспяляе ранак росы
Па кустах.
І завуць да працы косы
На лугах.
Азярцо знаёмым вокам

Прыпяць у ваколіцах Барбарова

Блісне вам.
Верасы у сотні кроках –
Быць грыбам.
Серабрыцца, ззяе Прыпяць,
Невад схне.
Не, лясных ніяк не выпіць
Чараў мне.
Збудаваць бы там хаціну
Між бароў.
На Палессі шмат мясцінак –
Барбароў.

(З альманаха «Палац»)

«Жніце, жнейкі маладыя!»

Уздоўж

1. Прысвятак беларускага народнага календара, які адзначалі 7 жніўня. «Святая ... снапы кладзе» (прык.). 6. Прыйшоў ... – лета шась! (прык.). 9. «Жніце, жнейкі маладыя, // У вас ... залатыя». З беларускай народнай песні «Жніце, жнейкі маладыя». 11. Ілля блізка: гніся, ..., нізка, уставай раненька ды жні дапазенька (прык.). 12. «А жнейкі жнуць. У моры ... // Мільгае постаць іх прыгожа». З паэмы Якуба Коласа «Новая зямля». 13. Агародная расліна; ужываецца як прыправа да ежы. 17. Добры казляк лепей за кепскае ... (прык.). 18. ... сноп, ці сто коп – хлеба на год (прык.). 20. Ілля ... пачынае, а лета канчае (прык.); прысвятак беларускага народнага календара Ілля (або Галляш) адзначаўся 2 жніўня. 21. Хвораму дапамагае ..., а галоднаму – калач (прык.). 23. Белы клён. 24. «Шлі ..., урок, – // Не збляўся хлябок! // Памажы, Божа, толькі жацаць». З верша Янкі Купалы «Зажынкi». 27. Што ... ўродзіць, жнівень знаходзіць (прык.). 30. Невялікае памяшканне для майстра, кіраўніка цэха. 31. Калі на Іллю паспелі чарніцы, паспела і ... (прык.). 32. ... ласку любіць (прык.).

Упоперак

1. У каго чорна ..., у таго й хлеба скіба (прык.). 2. Орган размнажэння ў грыбоў. 3. Як кусок сала, то і ... патрава (прык.). 4. Тое, што і праснак. 5. Яда з дробна пасечанай гародніны, грыбоў. 7. 16-я літара грэчаскага алфавіта. 8. Назва жніўня ў выданнях Ф. Скарыны. 10. Калючая кустовая расліна з ядомымі кіславатымі ягадамі. 14. На зімовы стол жнівень рыхтуе ... (прык.). 15. Гнаёк ды лубінок – хлеба і на другі ... (прык.). 16. Вечназялены балотны зараснік з дурманным пахам. 19. Штучна выкліканае ўзбуджэнне з мэтай прыцягнення ўвагі да чаго-небудзь. 22. Будзе хлеб – будзе і ... (прык.). 24. «Хлеб – ... любові і духоўнага багацця, // З чым і жыве пад сонцам беларус». З верша М. Курылы «Песня пра хлеб». 25. У жніўні ... насустрач восені бяжыць падскокамі (прык.). 26. ... Магдалена; прысвятак, які адзначалі 4 жніўня. «Магдалена – вады па калена» (прык.). 28. Шырокая і неглыбокая пасудзіна. 29. Кармавая частка верхняй палубы судна.

Склаў
Лявон ЦЕЛЕШ

1				2		3		4		5		6	7		8
				9											
			10												
11				12								13	14		
				15							16				
											18				
	17														
19															
20											21				
															22
23						24		25		26			27		
												28			
			29		30										
31												32			

Фота Уладзіміра ПУЧЫНСКАГА

Адказы на крыжаванку, змешчаную ў № 31

Уздоўж: 5. Лес. 7. Рыбка. 9. Шчасце. 10. Юла. 11. Сажалка. 12. Хват. 17. Малёк. 18. Судак. 19. Зайцы. 20. Квіта. 21. Краб. 23. Корушка. 26. Лье. 27. Неба. 28. Рыбакі. 29. Юкала. 30. Сом.

Упоперак: 1. Ёрш. 2. Рак. 3. Юшка. 4. Рака. 5. Лета. 6. Смех. 8. «Балалайка». 13. Вудзільна. 14. Такса. 15. Скрып. 16. Асака. 17. Музыкант. 22. Брас. 23. Корм. 24. Удар. 25. Кліч. 27. Уюн. 28. Раз.

Сяргей ВАСІЛЬЕЎ

Старонкі

мэтажынавага рамана

Гісторык і краязнавец Сяргей Васільеў з райцэнтра Мёры на Віцебшчыне летась выдаў невялікую кніжку па гісторыі свайго роднага паселішча. Яна была заўважаная і на радзіме, з аўтарам пагаджаліся, з нейкімі падыходамі і трактоўкамі спрачаліся. Але ж факт застаецца – выйшла першае падагульненне шматвяковай гісторыі яшчэ аднаго з гарадоў нашай краіны. Спадзяемся, за першаю кніжкай будуць новыя, больш грунтоўныя, навуковыя або навукова-папулярныя. Чытачам «Краязнаўчай газеты» прапануем прайсціся гістарычным цэнтрам Мёраў.

Неабходная заўвага. Даследчык у кнізе прытрымліваецца напісання назвы горада як *Міёры*. Што з'яўляецца транслітэрацыяй назвы з польскай мовы, дзе гук ё перадаецца дзвюма літарамі. Мы ў публікацыі падаем назву, замацаваную папярэднімі стагоддзямі, так, як яна заўжды гучыць у мясцовых і як замацаваная ў сучасных нарматыўных актах тапанімічнай камісіі («Нацыянальны атлас Беларусі», нарматыўны даведнік «Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь»). Думаецца, сапраўдная назва неўзабаве будзе зацверджаная і мясцовымі ўладамі (як тое не так даўно адбылося з назваю іншага горада – Лёзна).

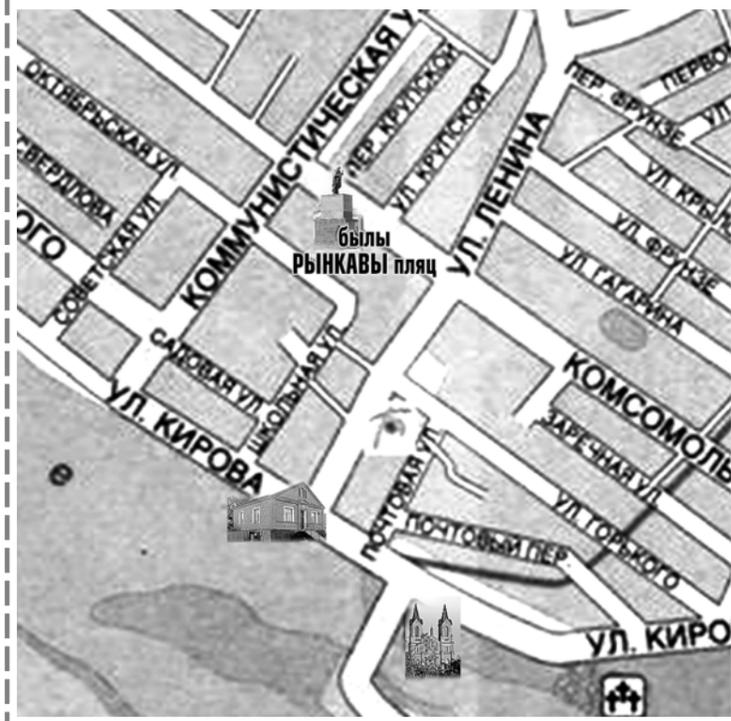
Лявон ПАЛЬСКИ

Шаноўны чытач, мы з вамі пройдзем па Мёрах міжваеннай пары, гэтак званага польскага часу. Падобна таму, як Уладзімір Арлоў у сваёй кнізе «Таямніцы полацкай гісторыі» напісаў старонкі правінцыйнага рамана пра Полацк XIX стагоддзя.

Найлепш вандроўку па тагачасных Мёрах пачынаць з цэнтра. Ён супадае з цяперашнім – сёння гэта Плошча Загінулых Барацьбітоў, альбо, як кажуць у народзе, плошча каля помніка. У той час гэта была базарная плошча. На ёй кожную нядзелю праводзілі базары, дзе сяляне з навакольных вёсак збывалі лішкі сваёй прадукцыі, у асноўным лён. І набывалі неабходныя тавары – газу, запалкі, мыла і г.д. Хаця пра якія лішкі тут можна казаць! Ніякіх лішкаў у тутэйшых сялянаў не было, а прадавалі яны свае сціплыя набыткі вымушана. У першую чаргу дзеля таго, каб заплаціць падаткі. Ну, і каб потым набыць самае неабходнае, хоць тыя ж запалкі. Мыла сяляне ў нашых мясцінах таксама спачатку варылі самі, але ад яго пачала развівацца кароста. Таму людзі былі змушаныя купляць казённае.

Найбольш хадавым таварам быў лён. Мёры былі нават даволі значным цэнтрам ільнагаддлю; тут нават стала жыло некалькі гандляроў ільном. Гэта Арон, Берман, Эйнкорн, Кочар, Пінцоў, Шэйнер, Свірскі. Лён з Мёраў ішоў у Вільню, а частка нават у Рыгу.

(Працяг на стар. 8)

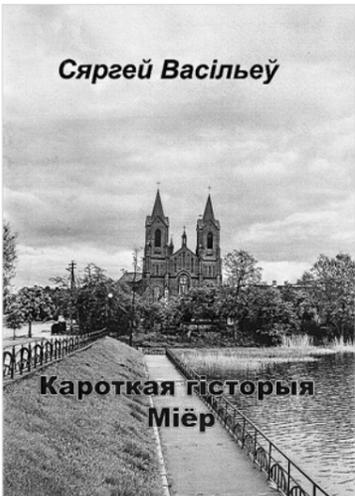

(Працяг. Пачатак на стар. 7)

Па датычнай да базарнай плошчы праходзіла галоўная ў той час вуліца – вуліца Пилсудскага, якая цяпер носіць імя Леніна і ўжо не галоўная (хоць нашмат даўжэйшая за даваенную). Тады яна цягнулася ад возера, на беразе якога крыжавалася з вуліцай Касцельнай (цяпер вуліца Кірава), а метраў праз 200 праходзіла паўз базарную плошчу. Потым цягнулася яшчэ 200 метраў (а можа, і меней) ды заканчвалася гасцініцай, якую пабудавалі сялянін-католік Лагун. Хата яго знаходзілася непадалёк (стаіць і цяпер, дом з вялікім белым цокалем), на скрыжаванні гэтай жа вуліцы з завулкам Школьным. А гасцініцу ўжо разабралі.

Літаральна тут жа, на другім баку вуліцы, месцілася синагога. Цяпер на яе месцы будынак добраахвотнай пажарнай аховы. Калі прайсці гэтым бокам вуліцы да возера метраў 150, то дамоў на ёй не было, акрамя аднаго на рагу вуліц Пилсудскага і Касцельнай. Гэты дом захаваўся да сённяшняга дня. Тады ж у ім жыў літовец Бялініс. У пасляваенныя часы там месцілася аптэка, цяпер – жылы дом. Трэба яшчэ дадаць, што на скрыжаванні гэтых вуліц на беразе возера стаяла выява Маці Божай.

Калі ж пайсці ад возера па левым баку, то спачатку быў вялікі будынак з чырвонай цэглай (захаваўся да нашых дзён). Ён пабудаваны разам з касцёлам у 1907 годзе з той жа самай цэглай і знаходзіцца за 150 метраў ад храма. Нагадаю толькі, што да рэвалюцыі тут былі тэлеграф і аддзяленне банка. За польскім часам месціўся прыватны магазін аднаго яўрэйскага гандляра. Калі пайсці далей, то гэты бок вуліцы быў шчыльна забудаваны да самай плошчы. На ім месціўся і ўжо вышэй згаданы дом Лагуна, а на самым рагу вуліцы і плошчы – дом Фрэйдкіных, дзе ў 1949 годзе нарадзіўся вядомы «радыёдыверсант» Фрэйдкін. Ён з'ехаў з СССР на Захад і ўладкаваўся працаваць у беларускую рэдакцыю радыё «Свабода», выступаў пад псеўданімам Васіль Крупскі. Яму ў раённай газеце «Сцяг працы» (цяпер – «Мёрскія навіны») быў прысвечаны артыкул Гурыновіча «Сумленне ў ламбардзе». У публікацыі ён

Сяргей Васільеў

Кароткая гісторыя Міёр

Будынак з чырвонай цэглай, пабудаваны ў 1907 г.

выдаваўся як беспрынцыповы здраднік Радзімы, які прадаў свой чароўны азёрны край. І гэта пасля таго, як ён агучыў у эфіры некалькі матэрыялаў пра Мёры, пра іх тагачаснае жыццё. Гэты дом стаіць і цяпер. Насупраць яго месціцца яшчэ адзін жылы дом, але раней там была польская паліцыя – пастарунак, а пасля вайны – аддзел НКУС. Ад гэтага будынка на права ідзе вуліца, якая цяпер носіць імя Горкага. Тады гэта быў невялікі завулак даўжынёй у пяць хат (ён цягнуўся да цяперашняга скрыжавання з завулкам Камсамольскім, якога тады не было). Даўжыня таго завулка наўрад ці была 100 метраў.

(Працяг будзе)

Верасень

1 – Глушакоў Валерый Ігнатавіч (1926, Бабруйск – 2005), артыст оперы, народны артыст Беларусі – 90 гадоў з дня нараджэння.

1 – «Класік-Авангард» (Мінск; створаны ў 1984 г., набыў юрыдычную самастойнасць у 1991 г.), ансамбль салістаў Белдзяржфілармоніі, лаўрэат спецыяльнай прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь дзялячым культуры і мастацтва (2010), прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь «За духоўнае адраджэнне» (2012) – 25 гадоў з часу набыцця самастойнасці.

1 – Салодкі Уладзімір Іванавіч (1956, Магілёўскі р-н), спявак, заслужаны артыст Беларусі – 60 гадоў з дня нараджэння.

2 – Дамарацкі Уладзімір Аляксандравіч (1946, Гомель – 2000), кампазітар, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1996) – 70 гадоў з дня нараджэння.

3 – Богун-Сестранцэвіч Станіслаў Іванавіч (1731, Свіслацкі р-н – 1826), вучоны, які працаваў у галіне гісторыі, філалогіі, медыцыны і інш., дзеяч Рымска-Каталіцкай Царквы, заснавальнік Магілёўскай друкарні, член Расійскай АН і Пецярбургскай медыка-хірургічнай акадэміі – 285 гадоў з дня нараджэння.

3 – Міцкевіч Францішак Браніслаў (1796, Навагрудак – 1862), удзельнік паўстання 1830 – 1831 гг. у Польшчы, Беларусі і Літве – 220 гадоў з дня нараджэння.

3 – Сергіевіч Мікола (Мікалай Антонавіч; 1921, Салігорскі р-н – 2000), пісьменнік, нарысіст – 95 гадоў з дня нараджэння.

4 – Дуброўскі (сапр. Чарняўскі) Ігнат Цімафеевіч (1906, Смалевіцкі р-н – 2003), пісьменнік, вучоны ў галіне сельскагаспадарчых навук, заслужаны работнік культуры Беларусі (1981) – 110 гадоў з дня нараджэння.

4 – Маленка Людміла Іванаўна (1946, Украіна), мастацтвазнаўца, гісторык культуры, даследчык гісторыі беларускага народнага касцюма – 70 гадоў з дня нараджэння.

4 – Яновіч Сакрат (1936, Беластоцкае ваяв. – 2013), польскі і беларускі пісьменнік, публіцыст, аўтар літаратуразнаўчых працаў і

крытычных артыкулаў пра творчасць беларускіх пісьменнікаў, якія жывуць у Польшчы, – 80 гадоў з дня нараджэння.

5 – Вольскі (сапр. Вольскі-Зэйдэль) Віталь Фрыдрыхавіч (1901, Пецярбург – 1988), пісьменнік, драматург, тэатральны крытык, заслужаны дзеяч культуры Беларусі (1971) – 115 гадоў з дня нараджэння.

5 – Шальманаў Іван Ігнатавіч (1936, Буда-Кашалёўскі р-н – 1993), пісьменнік, аўтар аповядаў, аповесцяў, нарысаў – 80 гадоў з дня нараджэння.

6 – Баўтрук (Раўко) Зарына Уладзіміраўна (1956, Мінск – 1997), мастак дэкаратыўна-ўжытковага мастацтва – 60 гадоў з дня нараджэння.

6 – Селяменёў Вячаслаў Дзмітрыевіч (1946, Мінск), вучоны-гісторык, архівадзел, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (2002), ганаровы архівадзел Беларусі – 70 гадоў з дня нараджэння.

7 – Бульга Уладзімір Антонавіч (1936, Мінскі р-н), скульптар, мастак, які працуе ў галіне станковай і манументальнай скульптуры, педагог, аўтар вучэбна-метадычных дапаможнікаў – 80 гадоў з дня нараджэння.

7 – Гайдук Уладзімір (1941, Польшча – 2012), беларускі паэт з Беластоцчыны – 75 гадоў з дня нараджэння.

7 – Рыбчонак Сяргей Аляксандравіч (1966, Мінск), беларускі архівадзел, гісторык, даследчык пытанняў генеалогіі, геральдыкі, культуры Беларусі XVI – XIX стст. – 50 гадоў з дня нараджэння.

8 – Ігнацьеў Рудольф Венямінавіч (1941, Расія), кларнетыст, заслужаны артыст Беларусі – 75 гадоў з дня нараджэння.

8 – Качаткова Ганна Васільеўна (1911, Расія – 1993), актрыса, заслужаная артыстка Беларусі – 105 гадоў з дня нараджэння.

8 – Малішэўскі Альгерд Адамавіч (1921, Бабруйск – 1989), жывапісец, педагог, творы якога захоўваюцца ў вядучых музеях Беларусі, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі – 95 гадоў з дня нараджэння.

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

ПАВУЧА́ННЕ – у старажытнай літаратуры праявілі творчэсць павучальнага характару. Бытаваў у форме дыдактычнага «слова», пропаведзі, прамовы. Узнік пад уплывам візантыйскай і балгарскай царкоўнай прамоўніцкай прозы. У Кіеўскай Русі вядомы з сярэдзіны XI ст.

Зборнікі павучанняў «Златавуст», «Златаструй», дзе былі змешчаныя «словы» Іаана Златавуста і інш. і ў якія пазней уключаліся як выдатныя ўзоры «словы» Кірылы Тураўскага, далі матэрыял для старажытнарускіх зборнікаў «Ізмарагд» і «Златыя чэпі», былі папулярнымі на беларускіх землях, перапісваліся і друкаваліся ў XII – XVIII стст.

Павучанні ствараліся царкоўнымі і свецкімі аўтарамі. Царкоўныя былі двух відаў: простыя, без рытарычных акарасаў «настаўленні ў веры» (Лука Жыдзята, Феодосій Пятэрскі) і ўрачыста-ўзніслыя – пра магутнасць рускай дзяржавы, яе князёў і г.д. (мітрапаліт Іларыён, Кірыла Тураўскі). Лепшыя ўзоры павучанняў выходзілі за рамкі царкоўнай дыдактыкі, у іх уздымаліся пытанні шырокага грамадскага значэння, асветніцтва, гуманізму (творы Грыгорыя Цамблака, Сімяона Полацкага, Георгія Каніскага). У «Ізборніку» Святаслава 1076 г. змешчанае павучанне аб павазе да кніг. Вядомыя

павучанні Яраслава Мудрага і «Павучанне Уладзіміра Манамаха», у якіх яны настаўляюць сваіх дзяцей дзяржаўнай і жыццёвай мудрасці.

«ПАВУЧА́ННЕ УЛАДЗІ́МІРА МАНАМА́ХА» – помнік старажытнаруускай пісьменнасці XII ст.; першы свецкі літаратурны твор. Напісанае вялікім князем кіеўскім Уладзімірам Манамахам блізу 1117 г. як заповіт, урок дзяржаўнай і жыццёвай мудрасці сваім дзецям і інш. князям. Галоўная ідэя – строга прытрымлівацца феадальнага правапарадку і дагавораў, кіравацца інтарэсамі Русі, а не эгаістычнымі імкненнямі. Спалучэнне дыдактыкі з апавяданнем пра асобістае жыццё ў форме аўтабіяграфіі – асноўная асаблівасць твора. Уладзімір Манамах сцвярджае ідэал князятрыёта, цвёрдага ў рашэннях, адважнага ў паходах і на «ловах», навучае нястомнай працавітасці, імкненню да ведаў, маральнай дасканаласці, актыўнай спагадзе бедным і прыгнечаным.

Помнік дапаўняе пісьмо Уладзіміра Манамаха Алегу Чарнігаўскаму, якое вызначаецца веліччу бацькоўскага пачуцця, лірызмам і паэтычнасцю. Захаваўся ў адзіным спісе ў складзе Лаўрэнцьеўскага летапісу.